

על לשון ודמוקרטיה

לזכרו של איתי עורב -
מורה, בלשן ומשורר,
שכבוד האדם וחירותו
היו יקרים לו מכל יקר

רבת פנים היא הלשון. מחד גיסא היא משמשת את בני-האדם לשם תקשורת שבין אדם לחברו, ומאידך גיסא משקפת הלשון את כבואתם של המשתמשים בה. במאמרו "לשון עתיקה במציאות חדשה" אומר ז' בן חיים,¹ כי מטרתה העיקרית של הבלשנות החדשה היא להכיר ככל הניתן את "הכוחות הפועלים בדיבור", שהם "מרובי פנים, מחשבתיים, רגשיים, חברתיים, מסורתיים וכדומה". היחיד, אומר בן חיים, בא במשא ומתן מתמיד עם כלל הדוברים, ומתוכו "מתגבשים הלכות לשון ונוהגי לשון, שאף הם גופם חולפים ומשתנים עם תמורות המסיבות". מכאן, ממשיך בן חיים ואומר, תכליתה של הבלשנות היא להתבונן בלשון המדוברת ו"ללמוד ולדעת את דרכיה של הלשון כגילוי רוחו של האדם" (ההדגשה שלי - ר"א). בדבריו על מעמדה של הלשון בתהליך העשייה התרבותי אומר שי מורג:² "הלשון לא שימשה לדובר רק אמצעי להבעת מחשבותיו, רצונותיו וחוויותיו; היא היתה, מאז ומעולם, יסוד שהוא מעין בבואה של אישיותו. מכאן מתבקשת תוספת חשובה לתפיסה הפרגמטית של מהות הלשון, תוספת שאי-אפשר בלעדיה: לא כלי של שימוש בלבד היא הלשון, אלא גם תצורה של התנהגות, של הבעת העצמות והאישיות".

על דברים אלה ניתן להוסיף, כי מאחר שהלשון משמשת לא רק את היחיד, אלא כלי מסור היא ביד החברה לשימושה, לא רק את בבואתו של היחיד משקפת הלשון, אלא גם את בבואתה של החברה. אם רוצים אנו להכיר פן זה או אחר מפניה המרובים של החברה שאנו חיים בה, טוב נעשה אם נלך אצל הלשון ונלמד לקראה, שהרי כמפה פרוסה

* הגבי רחל אוסטרובסקי היא מורה ללשון עברית במכללה לחינוך ע"ש דוד ילין.

היא לפנינו. אם נבחן בקפידה את הלשון נגלה כי יש בה כדי ללמדנו על הלכי רוח, על דרכי התנהגות ועל סולם הערכים הנהוג בחברתנו, לפעמים עוד קודם שהופכים אלה להיות מפורשים וברורים לעין כל. אמנם דובר הלשון אינו נותן, בדרך כלל, את דעתו על כך שהלשון, שהוא משתמש בה כאמצעי התקשורת העיקרי בינו לבין זולתו, מעידה על ערכים ועל סולם עדיפויות, על השקפות עולם ועל משמעויות אידיאולוגיות, אולם על אף אי־מודעותו של הדובר מצויים כל אלה בלשון ומוצפנים בה. הסוציו־לינגוויסט הוא החוקר צפנים אלה. בבסיס הסוציו־לינגוויסטיקה, המדע הבוחן את הלשון מנקודת מבט חברתית, נמצאת ההנחה כי "שפה יוצרת תרבות, אך גם תרבות יוצרת שפה".³

הדברים הבאים הם ניסיון להרהר בפומבי על פן חברתי־לשוני אחד הנוגע, דומני, באשיות הקיום של החברה הדמוקרטית בישראל. אין הדברים מושתתים על מחקר מדעי מקיף ואף לא מבוססים על מחקר כזה, אלא הם פרי רחשי לב והתבוננות בכמה תופעות לשון הנהוגות במקומותינו, שנראה לי כי ראוי לתת עליהן את הדעת.

בשנים האחרונות היינו עדים לכמה וכמה אירועים, בדרך כלל פוליטיים, שפגעו ביסודותיה הדמוקרטיים של מדינת ישראל, והיינו עדים גם לריבוי התבטאויות לא דמוקרטיות. עם זאת, אין הכוונה לדון במאמר זה בביטויים חד־משמעיים או בעמדות מפורשות שנטענו מעל במות פומביות. ברצוני לטעון כי בביטויים ובצירופי לשון מקובלים ונהוגים בפי רבים מאיתנו יש הדים להלכי־רוח לא דמוקרטיים, גם אם אין הדובר מתכוון לרמוז להלכי־רוח אלה, וגם אם אין הוא מודע להם כלל ועיקר. אולי דווקא בשל אי־מודעותו של הדובר מעידים הדים אלה על הסכנה להתערערות היסודות הבסיסיים והמוצקים של עקרונות הדמוקרטיה שעליהם מושתתים חיי החברה בישראל. דיון בביטויים ובצירופי לשון כאלה עשוי להעלות את מודעותנו לסכנת ההתערערות של כללי הדמוקרטיה, וכך אולי אף עשוי לתרום לתיקון המעוות.

אדגים את דברי בשלוש דוגמאות.⁴

(א) שופט

בעברית הישראלית יש למילה שופט שתי משמעויות עיקריות: (א) מי שיושב בדין ותפקידו הוא להכריע בין בעלי־דין, לקבוע אם הנאשם

זכאי או חייב ולגזור את דינו; (ב) מי שתפקידו הוא להכריע בתחרות, בין אם המתחרים עוסקים בספורט ובין אם הם עוסקים בתחום אחר, כגון ספרות, פזמונאות, ציור, אדריכלות וכיוצא באלה.

במילונים הנפוצים מצוינות כמה משמעויות למילה שופט. ב"מילון ההווה" של ש' בהט ומ' מישור, למשל, כתוב כי השופט "מחליט על פי עדויות וכד' אם אדם שנחשד בעברה אשם ומה העונש שיוטל עליו או הפיצוי שעליו לשלם לתובע", כלומר, "בעל סמכות לשפוט". משמע אחר שמציין מילון זה הוא המשמע המקראי, דהיינו, "מנהיג בישראל לפני תקופת המלוכה". בערך "שפט" במילונו של אבן-שושן מצוינים הערכים האלה: 1. דן, ברר את דינם של אנשים; 2. חרץ משפט, הוציא פסק-דין; 3. תבע לדין, הביא במשפט, ענש, ייסר; 4. תבע עלבון, רב את ריב; 5. משל, נהג, שלט; 6. שקל ועיין בדבר, דן בעניין. עיון קצר מגלה כי אין נאמר דבר על תפקידו השני של השופט. המצב דומה גם במילונים אחרים, כגון "מילון עברי שלם" של ר' אלקלעי, "אוצר הלשון העברית" של י' כנעני ו"מילון עברי שימושי" של מ' מידן. אבל בערך "שופט" מתייחס אבן-שושן גם למשמע השני של הערך: השופט הוא "אדם שנתמנה לדון ולהכריע בדבר מה: ועדת שופטים בתחרות הספרותית, שופט במשחק כדורגל". גם כאן דומה המצב בשלושה מהמילונים האחרים שזכרו. כלומר, ניתן להסיק מכך כי השופט הוא דמות מרכזית בתחרויות, אולם מעשה השפיטה מיוחד לבתי-הדין. זו מסקנה מוזרה, במיוחד נוכח השימושים הרבים הנשמעים בפיהם של כתבי הספורט ברדיו או בטלוויזיה, כמו גם הניסוח הכתוב במדורי הספורט בעיתונים היומיים. משפטים דוגמת "פלוגי שפט במשחק" נפוצים ושכיחים מאוד בבמות אלו, אולם ייתכן כי ניתן לראות במילונים רמז לכך שמעשה השפיטה בבתי-המשפט שונה ממעשה השפיטה במגרשי הספורט, גם אם מי שעושה זאת נקרא "שופט" גם כאן וגם כאן.

בעניין זה מעניין לראות מה המצב בלשונות אחרות. מאחר שהמדובר הוא בעיקר בלשון מדוברת, לא הסתפקתי בעיון במילונים, אלא שאלתי ככל שיכולתי דוברי שפות שונות, בדרך כלל דוברים ילידים, מהי המילה המשמשת בלשונם לכל אחת מן המשמעויות הנזכרות. בערבית ובכמה מלשונות המערב משמשות שתי מילים שונות לחלוטין, אחת לכל אחד מתפקידי השופטים, ואין כל חשש שדובר הלשון יטעה וינקוט מילה אחת במקום חברתה. למשל, באנגלית שופט בבית-

המשפט הוא judge, ואילו שופט בתחרות ספורט הוא referee; בצרפתית - juge הוא שופט בבית-המשפט, ואילו הפוסק בתחרות הוא arbitre. גם בלשונות אחרות (כגון ערבית, ספרדית, רומנית, גרמנית, ועוד) יש שתי מילים נפרדות, אחת לכל אחת מן המשמעויות הנדונות כאן. לפי עדויותיהם של הדוברים שנשאלו, רק ברוסית יש שימוש דומה לעברית.

כנאמר, בעברית משמשת אותה מילה בשני התפקידים: מי שיושב בדין, ומי שפוסק במהלך תחרויות למיניהן. תופעה לשונית זו - סכנה בצדה. השופטים בבית-המשפט הם מי שהחברה העניקה להם באמצעות מוסדותיה את הסמכות הרמה לפסוק בין בעלי-דין, להכריע בדין ואף לגזור. השופטים מחויבים לעשות זאת על-פי חוק, אולם מקום רב יש לשיקול דעתם. בחברה דמוקרטית אין הרבה בעלי-מקצוע שמוטלת עליהם רמה כה גבוהה של אחריות מוסרית, ועל מהימנותם להיות למעלה מכל ספק. רמת האחריות שהשופטים מקבלים על עצמם בעת ביצוע תפקידם כמעט אין לה אח ורע בתפקידי המשרתים את הציבור בחברה דמוקרטית. לא בכדי ממונים השופטים באמצעות מנגנון מורכב ומכובד, שנשיא המדינה מאשרר את החלטותיו. אין המדובר רק בשופטים בבית-המשפט העליון, הסמכות השיפוטית העליונה של המדינה ושל כלל אזרחיה, אלא גם במינוי שופטים בערכאות נמוכות יותר.

שונה המצב כשהמדובר בשופטים בתחרויות למיניהן, ובמיוחד בתחרויות ספורט. לא אחת תפקידם הוא לפסוק בין יריבים או בין מועמדים לזכייה, ויש תחרויות שבהן השופטים אכן דנים קודם ההכרעה. אולם כשהמדובר הוא במשחק באחד מענפי הספורט, נדרשת מהם הכרעה מיידית, ועל השופט לקבל החלטה מהירה בזמן סמוך מאוד למועד ההתרחשות. מטבע הדברים אי-אפשר לקיים דיון ממשי בנסיבות אלו. בשום פנים אין הכוונה להמעית מערכם של שופטים בתחרויות ספורט, אך יש לזכור כי רק אחד מן התפקידים משותף לשני השופטים: הקביעה, ההכרעה בין יריבים. חשוב לציין שמשותפים גם אי-התלות של השופט ומעמדו הנייטרלי. אולם על אף קווי הדמיון בין שני התפקידים, השוני ביניהם רב מאוד.

יש להתייחס בכובד ראש גם לתוצאותיה של שגיאה, חלילה, שהרי גם השופטים אינם אלא בשר ודם. אם שופט במשחק כדורגל, נניה, יטעה, לכל היותר תפסיד אחת מן הנבחרות, ואולי הפסדה, גם אם אינו הוגן,

עלול לגרום לה לירידה במעמדה בליגה, או אף להפסד כספי ניכר. אולם לטעותו של שופט בעת חריצת דין יש תוצאות חמורות יותר, כגון הטלת מאסר ארוך על חף מפשע. יש להבחין גם בכובד האחריות המוסרית והחברתית בין חריצת דינו של הזכאי כאשם, או של האשם כזכאי, לבין הפסד במשחק או בתחרות, יהיו אלו חשובים ככל שיהיו.

בשימוש באותה מילה לשני בעלי תפקיד שונים בתכלית טמונה סכנה. הסכנה היא שלא תיערך ההבחנה החשובה והברורה בין שני המשמעים. אל שופט בבית-הדין יש להתייחס, מתוקף תפקידו, כאל מורם מעם. על הציבור להפגין כבוד לחוק ולרשות המבצעת אותו. באמצעות מוסדותיה הסדורים מעניקה החברה לשופט לא רק את תפקיד השפיטה, אלא בעשותה כן מוכנה החברה ומזומנה, בשם כלל האזרחים השייכים לה, לקבל עליה את הכרעתו. בבית-המשפט נדרשת מן הקהל התנהגות הולמת. אם יש מי שמתנגד לפסק-דינו של השופט, עליו לפנות לערכאה גבוהה יותר של בית-דין ולערער, הכל לפי החוק.

ידוע שבמגרשי הספורט נהוגות נורמות התנהגות שונות לחלוטין מאלו הנדרשות בבתי-המשפט. כאשר שופט מכריע במשחק כדורגל בניגוד לדעתם של אוהדי קבוצה זו או אחרת, קורה שמושלכים לעברו חפצים ומושמעים לעברו קללות ודברי נאצה. אין כאן כל כוונה, כמובן, להסכים עם מעשים אלה, וודאי גם לא להצדיקם. כל שאני מנסה להראות הוא, שבגלל שימוש באותה מילה, מי שאינם בקיאים ברזי השפה ושאינם מודעים להבדלים העקרוניים והמהותיים בין שני התפקידים השונים של הנקרא "שופט", עלולים להעביר נורמות התנהגות ממסגרת נסיבות אחת לרעותה, ממסגרת התייחסות אחת, שבה השלכת חפצים או קריאת דברי נאצה, לדוגמה, נחשבות נורמטיביות, אל מסגרת נסיבות אחרת, שבה מעשים כאלה אסורים מכל וכל, כלומר, ממגרשי הכדורגל אל בתי-הדין.

תופעה כזו אכן התרחשה בפועל לפני כחמש-עשרה שנה, בעת שבבית-המשפט הוקרא פסקי-הדין שחרצה שופטת במשפטו של איש-ציבור ידוע. הוא זוכה בכמה מסעיפי האישום, אך נמצא אשם באחרים, ועל אלה הוא נדון על-פי חוק. כשפתחה השופטת בקריאת פסקי-הדין, נשמעו מן הציבור שנכח בבית-הדין מחיאות כפיים וקולות עידוד ושמחה. אך כשהסתבר לקהל המאזינים כי בסעיפי אישום רבים נמצא הנאשם חייב, התחלפו קולות השמחה בקולות שהעידו על אי שביעות רצון, ונשמעו גם נאצות, ניבולי פה וקללות, ואפילו איומים

כלפי השופטת שישיבה בדין. באותם ימים התפרסמו בעיתונים כמה מאמרי ביקורת כלפי התנהגות הקהל, אך דומני שלא עמדו אז על גורם חשוב להתנהגות נלוזה זו. נראה לי שהעובדה שאותה מילה משמשת את דוברי העברית בהתייחס למי שיושב בדין באחת מן הערכאות של בתי-המשפט ולמי שפוסק בתחרויות הספורט למיניהן, יצרה את הרושם כי התנהגות נלוזה זו מותרת, ותחושת הלגיטימיות היא זו שתרמה בעקיפין להתנהגות הלא הולמת והמבזה של ציבור מעריציו של הנאשם באותו משפט.

נראה לי כי טוב תעשה האקדמיה ללשון העברית אם תתן את דעתה על עניין זה ואולי אף תציע מילה חלופית. אמנם קשה מאוד לשנות הרגלי דיבור על-פי החלטה, ויש אף המטילים ספק רב אם שינוי כזה הוא בגדר האפשר, אבל כבר היו מקרים שהרגלי דיבור שונים, וקרה גם שמילה חדשה נקלטה כמעט מיד. עובדה היא שהכינוי "שופט קו" הפך מזה זמן רב ל"קוון". אפשר להפריד בין שתי המילים "שופט" בהתאם למשמעויותיהן. מובן שאין זו משימה קלה, אך היא אפשרית, בייחוד אם כלי-התקשורת יירתמו למשימה. המילים "פוסק", "בורר" היו יכולות להתאים, אך הן "תפוסות" כבר ומשמען אחר. אפשרות טובה ונחה יכולה להיות הפרדת המשמעים בין בניין קל לפיעל, מה גם שהשורש ש-פ-ט אינו פעיל בפיעל. כלומר, המילה "שופט" תכוון למי יושב בדין, ואת מי שפוסק בין קבוצות יריבות במשחק ספורט, או קובע את דירוגם של המשתתפים בתחרות כלשהי, אפשר לכנות "מְשַׁפֵּט". אפשר, כמובן, להציע הצעות אחרות טובות מזו, אך לא זה העיקר. עיקרו של דבר הוא הצורך לקבוע מילה אחרת לתפקידו של האדם שעליו לפסוק בעת תחרות (או משחק) ספורט. מילה כזו חשובה ונחוצה כדי שלא ייכשל ציבור בלשונו וכדי שתימנע התנהגות לא הולמת כלפי השופטים. אם נקיטת מילה אחת לשופט בתחרות ואחרת למי שיושב בדין תסייע לציבור להתייחס בכבוד כלפי הרשות השופטת, נימצא חוסכים מעצמנו זילות של בתי-הדין ושל החוק, וידוע לכל כי ללא רשות שופטת נייטראלית ומורמת מעם שאינה תלויה, רשות שעניי הציבור נשואות אליה והוא סומך עליה ללא ערעור וחולק לה את הכבוד הראוי, אי-אפשר לממש את עקרונות הדמוקרטיה.

(ב) לקחת את החוק לידיים

במדינה דמוקרטית מערכת החוקים מאפשרת לאזרח להיאבק למען דעותיו ועמדותיו. החוק מאפשר, למשל, לציבור להתארגן ולהפגין, לעורר דעת קהל אוהדת לעניינו ולעמדותיו באמצעות מכתבים לעיתונים, ארגון עצרות מחאה, ועוד. אפשר להיאבק באופן לגיטימי ולגאלי ברשויות השונות, והדברים ידועים. אולם בשנים האחרונות היינו עדים למעשים רבים שנעשו שלא על-פי חוק. בני-אדם שחשבו שנעשה להם עוול כלשהו - לא הזעיקו את המשטרה, הרשות המפקדת על אכיפת החוק, ולא פעלו למען מימוש מטרותיהם בדרך שהחוק מאפשר זאת, אלא פעלו על-פי ראות עיניהם. בין אלה ניתן לכלול פעולות לא חוקיות שנעשו כדי לעורר דעת קהל ופעולות שנעשו למען מימוש עמדות ואידיאלים. דוגמאות לפעולות לא חוקיות כאלה הן השתלטות על שטח שלא על-פי חוק, הקמת יישובים שלא על-פי החלטת הממשלה, או הפגנה לא חוקית. חמורה מאלה היא נטילת חיים, ודי אם נזכיר את רצח המוסלמים בעת תפילתם בידי ברוך גולדשטיין ואת רציחתו של ראש הממשלה, יצחק רבין ז"ל, בידי יגאל עמיר.

בתגובות השונות למעשים אלה נקטו רוב המבקרים את הביטוי "לקחת את החוק לידיים", תופעה שבדרך כלל הוקיעו אותה מכל וכל. צירוף לשוני זה, נראה לי, מוטעה מיסודו, ולא רק מפאת תקינותו או איתנותו הלשונית.

מן הצירוף "לוקח את החוק לידי" ניתן להסיק כי יש חוק האומר שיש לפגוע באופן פיסני, למשל, בשכן מציק ובעל ריב, ולא מתוך הגנה עצמית; כי על-פי חוק מותר להקים נקודות התיישבות גם ללא אישור המוסדות המתאימים; כי החוק מתיר לאדם פרטי להשתלט על רכושם של אחרים, ואפילו מותר לרצוח. הצירוף הלשוני הזה אומר כי הבעיה אינה מונחת בקיומו או באי-קיומו של חוק, אלא במי שאוכף אותו, במי שמוציא אותו לפועל. במילים אחרות, מי ש"לקח את החוק לידי" וירה בבעל-ריבו, עשה זאת לפי חוק כלשהו, ופשעו מתמצה רק בכך שהוא מילא את תפקידה של המשטרה בלי שהוסמך לעשות זאת.

הצירוף "לקחת את החוק לידיים" מסיט את כובד העברה מן המהות אל המעשה. לאדם שלא הוסמך לאכוף את החוק אסור ליטול לעצמו סמכות זו. אך זה אינו העיקר. באמרנו "פלוני לקח את החוק לידי",

כאילו אמרנו "יש חוק כזה, ובהיעדר סיוע מן המשטרה, פלוני רק נטל לעצמו רשות לאכפז". אבל אין חוק המתיר גם לשוטרים ליטול חיים, אלא אם כן יש מצב מיוחד, ומצב זה מוגדר בחוק. פשעו של הפועל לפי ראות עיניו אינו נעוץ בכך שהוא פעל ביוזמתו בשל אוזלת ידה של המשטרה לאכוף את החוק, אלא בכך שהוא פעל בניגוד לחוק. פלוני ש"לקח את החוק לידי" לא נטל לעצמו רק את הסמכות לאכוף את החוק, אלא הוא גם קבע, על דעת עצמו, כי רצונו הפרטי הוא החוק, ועל כן פעולתו מנוגדת לחוק מכל וכל. במשטר דמוקרטי אדם פרטי אינו רשאי לקבוע מהו החוק. תפקיד זה מסור בידי הרשות המחוקקת, ובישראל רק הכנסת מורשית לקבוע חוקים. אמנם אכיפת חוק בידי מי שאינו מורשה לעשות זאת היא עברה, אך לא רק עצם ביצוע המעשה אינו חוקי. לאדם פרטי אין כל רשות לקבוע מהו חוקי וודאי שאינו רשאי לפעול על-פי דעתו הפרטית. הסטת מרכז הכובד מן ההחלטה מהו חוק להיבט הביצועי של העברה דומה למי שמייחס לדרך הפעולה חשיבות רבה יותר מן הפעולה עצמה, כלומר, לטענה שעצם ביצוע המעשה הלא-חוקי חשוב ממהותו של המעשה. הצירוף הלשוני "לקח את החוק לידיים" מאותת, כביכול, לשומע שמי שפעל רק הוציא מן הכוח אל הפועל חוק קיים, ועל כן פשעו קל יותר מזה שגם החליט כי רצונו הפרטי הוא חוק ופעל כדי לאכוף אותו על החברה כולה.

קל לשרש צירוף זה מן העברית. במקורותינו ניתנה הדעת על כך שיש מי שפועל על דעת עצמו בלי להתחשב בכך שהדבר מחייב הכרעת בית-דין. בבבא קמא כז ע"ב נאמר במפורש, כי לא האכיפה היא העיקר, אלא החשוב הוא המעשה הנוגד את עצם קיומו או אי-קיומו של דין. נאמר: "לא עביד איניש דינא לנפשיה", ובעברית: אין אדם עושה דין לעצמו. כלומר, לא רק המעשה אסור, אלא אין אדם רשאי לקבוע מהו חוק. עצם קביעתו של אדם פרטי ולא מוסמך מה חוקי ומה אינו חוקי אסורה. לא רק הביצוע פסול, אלא גם מהותו של המעשה הלא חוקי.

מן הראוי כי נאמץ את הצירוף המצוי במקורותינו, "פלוני עשה דין לעצמו" חרף "לקח את החוק לידי", ולא רק משום תקינותו הלשונית ויופיו, אלא גם בשל הדיוק במשמעו ובכוונתו.

(ג) כללי המשחק הדמוקרטי

לאחרונה נשמעו לא אחת דברי ביקורת כלפי מי שעשו דין לעצמם (או "לקחו את החוק לידיהם"), ולדברי ביקורת אלו נשתרבב המשפט כי "פלוגי לא קיבל את כללי המשחק הדמוקרטי".

עיקרו של המשחק הוא יצירת מערכת כללים חלופית, שהמשתתפים בו מקבלים על עצמם להתנהג לפיה. יריבים במשחק אינם בהכרח יריבים או אפילו בני-פלוגתא בחייהם הרגילים, אלה שמחוץ למשחק. המשחק אפשרי משום שהמשתתפים בו יכולים להניח למערכת הכללים החלופית בכל עת שיחפצו ולחזור למערכת הכללים הקבועה. ביטול המשחק וכלליו וחזרה למערכת הכללים הרגילה הם חלק מהמערכת של כללי המשחק. כל ילד יודע שאפשר "לשבור את הכלים", צריך רק להכריז על כך. נוהג זה שריר וקיים במשחקהם של ילדים כמו גם במשחקהם של מבוגרים.

בהתייחס לנאמר לעיל, הצירוף "כללי המשחק הדמוקרטי" תמוה ביותר, ולא רק זאת, אלא הוא טומן בחובו סכנה חמורה. הדמוקרטיה אינה משחק, אלא דרך חיים. אין היא מערכת כללים חלופית, שאפשר בכל עת לחדול מלקיימה ולהמירה במערכת כללים אחרת. המשטר הדמוקרטי ומערכת הכללים והחוקים המרכיבים אותו אינם מערכת חלופית, ועל כן אינם משחק. זו המערכת החברתית והחוקית הטובה ביותר שיש לנו, ואין היא בת-המרה. אוי לנו אם יעלה מישהו בדעתו "לשבור את הכלים" ולהנהיג מערכת כללים אחרת ואף יעלה בידו לעשות כן. השימוש הלשוני "כללי המשחק הדמוקרטי" מסוכן, כי הוא עלול להטעות לחשוב שאם הדמוקרטיה היא משחק, הרי אין היא הכרחית, ואפשר להחליף את המשטר הדמוקרטי במשטר אחר. הדמוקרטיה היא היא המציאות, היא אינה בת חילופין, וכלליה וחוקיה הם השרירים והקיימים ואין הם כללי משחק שאפשר להמירם בכל עת. דומה שבעניין זה יש קונסנסוס.

אין כל קושי להשמיט את המילה "משחק" מן הצירוף הלשוני הנדון כאן. "כללי הדמוקרטיה" - זהו צירוף טוב, נכון ונוח, ואין להוסיף לו את המילה "משחק". אדם צריך לקבל על עצמו את כללי הדמוקרטיה ולנהוג לפיהם, והפיכתם ל"משחק", ולו רק בצירופי לשון, לא רק שאין בה כל צורך, היא אף עלולה להזיק, ואולי אף לגרום לנזק בלתי הפיך.

* * *

נראה לי כי די בדוגמאות אלה להראות כי בביטויי לשון יש הדים לתופעות לא דמוקרטיות שפשו במקומותינו, וטוב יהיה אם נשרש את צירופי הלשון הללו. אין הכוונה לומר כי כל מי שנוקט לשון כזו אינו דמוקרט, או, חלילה, נוהג שלא בהתאם לכללי הדמוקרטיה. לא בדרך חייו של היחיד עסקינן, אלא בתופעות חברה המשתקפות במראות הלשון. נראה לי שאנו, העוסקים בחינוך, חייבים להיות מודעים מאוד ללשונו, ואין הדברים אמורים רק בתקינותה או ביופיה של הלשון. מאחר שגם "שפה יוצרת תרבות", טוב יהיה אם ניתן את דעתנו על כך ונקפיד בלשונו גם בעניין זה.

הערות

1. בן חיים, עמודים 14-15.
2. מורג, עמוד 81.
3. אלמוג, עמוד 7.
4. הדוגמאות מבוססות בחלקן על שיחות שהיו לי עם איתי עורב ז"ל.

ביבליוגרפיה

אלמוג עי' (1993), "תת תרבות גלי צה"ל - תרבות בני הנוער בקיבוץ בראי שפתם", הקיבוץ במפנה המאה - משבר, שינוי, המשכיות, חוברת ו, רמת אפעל, יד טבנקין.

בן חיים ז' (תשי"ג), "לשון עתיקה במציאות חדשה", לשוננו לעם מתוך קונטרס גי-ה'.

מורג שי' (תשי"ס), "על לשון ואסתטיקה והעברית בת זמננו", מולד, 250, עמ' 81-90.